

СЕРГІЙ ЖАДАН

Я народився 23 квітня (6 травня за старим стилем) 1886 року в слободі Деркачі Харківського повіту в родині православною священника. Родина була багатодітною. Я був сьомою дитиною, до того ж не надто бажаною. З чотирьох хлопчиків і двох дівчаток, моїх братів і сестер, вижило лише четверо — доньки і двоє синів. Для мами це було причиною страждань усього подальшого життя, тож довгий час про ще одну вагітність мова не заходила. Та природа взяла своє, і я таки з'явився на світ, маючи дорослих братів і сестер. Я їм ставився до них, як до дорослих, з ким доводиться перебувати в складних родинних стосунках. Утім, і з батьками в мене складалося не кращим чином. Мамина надмірна опіка, пов'язана з її відчуттям провини перед померлими дітьми, та батьківський деспотизм отруювали родинну атмосферу, роблячи моє перебування вдома максимально некомфортним. Найбільше я любив книги. Оскільки книг було мало — я не любив нікого, проводячи своє дитинство серед мальовничих і теплих українських краєвидів.

Тато мій напозір був людиною прогресивних суспільних поглядів, що, однак, поєднувались у ньому з надто складним характером, аби можна було розраховувати бодай на якийсь кар'єрний поступ. Утім, посада сільського священника з її відносною автономністю прийнятих рішень і віддаленістю від політичного життя мала й свої переваги: батько доволі природно почував себе в ролі душпастира, організовуючи повсякденне життя парафії за власними переконаннями та моральними настановами —

миряни його церкви мали узгоджувати свій життєвий шлях не лише з церковними приписами, але й із іноді надто суб'єктивними поглядами на християнство свого панотця. Себто мого тата.

Власне, у слободі було дві православні церкви — краща й гірша. Мій тато служив, ясна річ, у гіршій. Думаю, він сам усе розумів, хоча ніколи нічого й не визнавав. Церква стояла на відлюдді, навіть на свята тут було напівпорожньо. Мені вона завжди нагадувала замінований залізничний вокзал: за розкладом пасажири мали б уже бути на місці, проте в силу певних обставин вважали за краще пересидіти на сусідній станції. Громада нагадувала радше секту, з жорстким етичним декалогом і наскрізною ієрархічністю. «Офіційною», головною церквою вважалася якраз та, інша. Відповідно, парафіян, які відвідували служби мого тата, у слободі недолюбливали, що давало їм чудову нагоду відповідати всім взаємністю. Тато в такому протистоянні й перебуванні на маргінесі суспільного життя вбачав, як не дивно, позитив — зі своєю природною схильністю до аскези він вважав подібний стан речей більш природнім для християнської громади. Проте аскетичність симпатично виглядає під час недільних богослужінь, та рідко сприяє родинній гармонії. У стосунках із рідними тато був надміру авторитарним, виявляючи щоразу більшу нетерпимість до дружини та дітей. Зрештою, благість служіння суспільним ідеалам зазвичай і завершується родинними прокляттями й викреслюванням твого імені з батьківського заповіту. Поступово тато розсварився зі старшими синами. Обидва мусили піти батьківськими стопами й отримувати знання в духовних закладах. Нічим добрим це, зрештою, не закінчилося — один мій брат після складних і заплутаних стосунків із церквою несподівано зайнявся музикою, влаштувавшись до єврейського

оркестру десь на півдні, в Одесі. Натомість другий мій брат опинився в монастирі, але не затримався там надовго, повернувшись до мирського життя. Записався на курси бухгалтерів, а після їх закінчення влаштувався на службу в конторі при заводі землеробних машин товариства «Гельферіх-Саде». Підрісши, я так само мав не надто великий вибір. Скрутні фінансові умови передбачали єдиний вибір — духовне училище, навчання в якому для дітей священників було безкоштовним. Зайве говорити, що в єдиного Бога-Отця я не вірив, як і у воскресіння мертвих.

Роки навчання, цілком очікувано, виявилися втраченими й сповненими жорсткого адміністративного тиску та церковного консерватизму. Хоча на початку затхла атмосфера духовного закладу не надто давалася взнаки: читати й писати завдяки сестричкам я навчився ще вдома, тож навчання в училищі не викликало в мене труднощів. Проте вже вивчення катехізису, не кажучи про священну історію й церковний статут, що з'явилися дещо переогодом, робили мій релігійний скепсис усе більш аргументованим. Винятком були хіба що співи. Хоровий спів викликав у мене настільки глибокий захват і непідробну насолоду, що навіть постійне зазубрювання біблійних максим не видавалося мені настільки жахливим та безнадійним. Характерно, що бодай найменшого музикального слуху я не мав, але сам процес виспівування видавався мені настільки довершеним, що я навчився імітувати наявність музикальних здібностей. Зрештою, у хоровому співі головне не слух. Куди важливіше відчуття ритму.

Усе змінювалося влітку, із завершенням занять і початком вакацій. Млосні сонячні полудні й тремкі свіжі надвечір'я відволікали від не надто цікавої церковної науки. Куди бажанішою була лектура з батьківської бібліотеки. Мій тато, як я зазначав, мав доволі ліберальні й прогрес-

сивні погляди на перспективи подальшого соціального та національного устроїв, стоячи на позиціях відвертого українофільства, розбавленого, утім, такою сугестивною мірою етнографії й народництва, що за нею важко було розгледіти щось революційне чи, не дай Боже, суспільно небезпечне. Натомість у юного розуму, відкритого до всього нового й свіжого, навіть цілком сентиментальні й фантастичні оповіді з козацької старовини чи перипетії малоросійської історії викликали щирий душевний відгук, заворожуючи й наснажуючи. Так чи інакше, питання українства має постати в кожній людині, яка змалку читає «Кобзаря». Навіть якщо їй рішуче не подобається дієслівне римування.

Уже пізніше, навчаючись у духовній семінарії, й усвідомлюючи з жахом неминучість і неунікненність подальшого перебування в сфері церковного життя, я почав перейматися питанням про реальну вагу українства як політичної концепції, його означеність і присутність у реальному житті. Українство бачилося мені чимось на кшталт старозаповітних історій — вони давали багато поживи моїй підлітковій фантазії та натхненню, проте не мали найменшого стосунку до реальності. Батьківське сентиментальне українофільство відштовхувало своєю книжністю, відірваністю від справжнього стану справ. Татові друзі, інтелігенти-народовці, що збиралися час від часу в нашому домі, своїми розмовами нагадували вчених, які досліджували мертві мови — просто так, заради тріумфу науки, без жодної надії повернути це мертве сплетіння слів і літер до життя. Мене пригнічувала відсутність у їхній любові живого первня, дратувала мертвотність того, до чого вони виявляли стільки ніжності. Що я міг протиставити натомість? Свої шістнадцять років, свою недовіру, свою лють. Моєї люті ставало на цілий світ. Світ про це не здогадувався.